

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری در دانشجویان دانشگاه شیراز

حمیده محمدی^۱؛ راضیه شیخ‌الاسلامی^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر در قالب یک الگو، چگونگی تأثیرپذیری نوع‌دوستی، از متغیرهای ارزش‌های فرهنگی (فردگرایی - جمع‌گرایی) و مسئولیت‌پذیری و همچنین میزان و سهم تأثیر این متغیرها را بر نوع‌دوستی مورد بررسی قرار داد. **روش:** در این الگو، متغیر ارزشهای فرهنگی به عنوان متغیر برون‌زاد، مسئولیت‌پذیری به عنوان متغیر واسطه‌ای و نوع‌دوستی به عنوان متغیر درون‌زاد، در نظر گرفته شد. شرکت کنندگان پژوهش شامل ۱۸۳ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه شیراز بودند که در سال تحصیلی ۱۳۹۱ مشغول به تحصیل بودند. این دانشجویان با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. برای اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش، از پرسشنامه رفتار نوع‌دوستانه کارلو و راندل (۲۰۰۲)، پرسشنامه مسئولیت‌پذیری مرگلر، اسپنسر و پتون (۲۰۰۷) و مقیاس فردگرایی و جمع‌گرایی سیواداس، بروولد و نلسون (۲۰۰۸)، استفاده شد. به منظور بررسی ساختار ارتباطی متغیرهای موجود در الگوی مورد نظر و میزان قدرت پیش‌بینی کنندگی متغیر برون‌زاد ارزشهای فرهنگی و متغیر واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری، روی متغیر درون‌زاد نوع‌دوستی، از روش آماری تحلیل مسیر با استفاده از رگرسیون چندگانه به روش متوالی همزمان بر اساس مراحل بارون و کنی استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل مسیر الگوی پژوهش نشان داد که مسئولیت‌پذیری، نقش واسطه‌ای در رابطه بین فردگرایی و نوع‌دوستی دارد، ولی نقش واسطه‌ای در رابطه بین جمع‌گرایی و نوع‌دوستی ندارد و جمع‌گرایی فقط به طور مستقیم نوع‌دوستی را پیش‌بینی می‌کند. **نتیجه‌گیری:** با توجه به روند سریع و رو به گسترش تکنولوژی و تأثیر بر فرهنگ جامعه، قبل از اینکه فرهنگ بیگانه (فردگرایی لیبرالیسمی) در جامعه اسلامی ما نهادینه گردد، برنامه ریزی و آموزش افراد مطابق با دیدگاه اسلام (فردگرایی همراه با مسئولیت‌پذیری) ضروری می‌باشد.

واژگان کلیدی: ارزشهای فرهنگی، مسئولیت‌پذیری، نوع دوستی .

دریافت مقاله: ۹۲/۰۱/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۲/۰۷/۲۳.

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول) / آدرس: شیراز، دانشگاه شیراز، دانشکده علوم

تربیتی و روان‌شناسی / شماره: ۰۷۱۱۶۲۸۶۴۱ / Email: h_mohammadi52@yahoo.com

۲. دکترای روان‌شناسی؛ دانشیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز .

الف) مقدمه

روانشناسی اجتماعی در پی دستیابی به علل پدید آمدن رفتار، احساسات و افکار افراد در موقعیتهای اجتماعی و نیز شناخت چگونگی هر یک از آنهاست. تحقیقات روانشناسی اجتماعی، تأکید بر تعیین‌کننده‌های موقعیتی کمک به دیگران را کاهش داده، اساساً بر مواردی از قبیل وجود و ماهیت شخصیت نوجدوستانه، مباحثی دربارهٔ ماهیت انگیزه‌هایی که پایهٔ رفتار نوجدوستی^۱ است و ماهیت فرایندهایی که به رشد نوجدوستی در کودکان و بزرگسالان منجر می‌شود، تمرکز یافته است (پیلوین و چارنگ،^۲ ۱۹۹۰؛ نقل از: سروش، ۱۳۹۰). نوجدوستی، به عنوان یک نیاز و سرمایهٔ اجتماعی، از مسائل مطرح در روانشناسی اجتماعی است که به دلیل اهمیت و جایگاه ویژهٔ آن در روابط انسانی، مورد توجه قرار گرفته است. نوجدوستی، رفتار داوطلبانه و هدفمندی است که بدون توجه به انگیزه‌ها و پاداشهای بیرونی در جهت منافع و رفاه دیگران انجام می‌گیرد (آندروود و مور،^۳ ۱۹۸۲؛ نقل از: بردستانی، ۱۳۸۳). با توجه به پیچیدگی روزافزون جوامع و عدم دسترسی افراد به منابع حمایتی نظیر خانواده و به تبع آن بالا رفتن میزان آسیب‌پذیری افراد، می‌توان با شناخت عوامل مؤثر بر این رفتار و گسترش فرهنگ نوجدوستی، میزان آسیب‌پذیری جوامع را کاهش داد.

در متون روانشناسی، پیرامون انگیزه‌های زیربنایی رفتار نوجدوستانه، از سه انگیزهٔ اساسی یاد شده است: این عقیده که کمک کردن، یک واکنش غریزی برای بهبود بخشیدن رفاه هم‌نوعان ژنتیکی است (روانشناسان تکاملی)؛ این عقیده که منافع کمک کردن بیش از هزینه‌های آن است و حبّ نفس افراد، آنها را وادار به کمک می‌کند (نظریهٔ تبادل اجتماعی) و اینکه تحت بعضی شرایط، احساس قوی همدردی و دلسوزی نسبت به قربانی منجر به کمک‌کاری از خودخواهی می‌شود (فرضیهٔ احساس همدردی - ایثارگری). (بردستانی، ۱۳۸۳)

رشد انسان در درون نظام پیچیده‌ای از روابط تحت تأثیر چندین سطح از متغیرهای محیطی قرار می‌گیرد. اولین سطح تأثیر، شامل خانواده، محیط تحصیل و همسالان است. دومین

---

1. Altruism

2. Pilivin & Charng

3. Underood & Moore

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... ♦ ۵۸۷

سطح، شامل محله و جامعه و بیرونی‌ترین سطح تأثیر، ارزشهای فرهنگی، ارزشهای دینی و قوانین است.

در ارتباط با رفتار نوع‌دوستانه در متون اسلامی، به نکات مهمی اشاره شده است و آن اینکه، انسان دوستی الهی، نه تجارت‌گونه است و نه منفعت‌طلبانه. در روابط معمول بین فردی، گاه دیده می‌شود که محبت به دیگران به این امید صورت می‌گیرد که محبت مشابه و متقابلی از سوی طرف مقابل ارائه شود، یا اینکه ریشه اصلی محبت، به منفعتی برمی‌گردد که فرد منفعت‌طلب از ابراز محبت به دیگران انتظار دارد. اما انسان دوستی دینی، نه با توقع محبت متقابل همراه است و نه به منظور دستیابی به منافع فردی صورت می‌گیرد، بلکه محبت و انسان دوستی، تنها با نیت قرب الهی و با انگیزه الهی صورت می‌پذیرد. در اثبات این ادعا که محبت در اسلام، به نوع واکنش طرف مقابل وابسته نیست، دو نمونه ذکر می‌شود: «ای پیامبر! خوی نیکو در تأثیرگذاری با خوی زشت برابر نیست، پس بانیکوترین خصلت، بدی‌های آنان را دفع کن که آن کسی که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی دلسوز است» (فصلت: ۳۳). امام علی(ع) نیز در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه خطاب به فرزندش امام حسن(ع)، نمونه کاملی از نوع دوستی اسلامی را معرفی می‌کند: «چون برادر دینی تو از تو جدا گردد، تو پیوند دوستی برقرار کن، اگر روی برگرداند، تو مهربانی کن و چون بخل ورزد، تو بخشنده باش و هنگامی که دوری گزیند، تو نزدیک شو و چون سخت گیرد، تو آسان گیر و به هنگام گناهش، عذر او را بپذیر، چنان که گویی بنده او باشی و او صاحب نعمت تو باشد». در مواردی نیز برای نشان دادن اهمیت نوع دوستی در آموزه‌های اسلامی، محبت و ایجاد رابطه صمیمانه با دیگران، نشانه عقلانیت و خردورزی دانسته شده است: «سر عقل بعد از ایمان، خوشرفتاری با مردم و به دست آوردن محبت ایشان است» (مجلسی، ۱۳۷۶). امام علی(ع) نیز محبت و انسان دوستی را نشانه عقلانیت دانسته‌اند: «دوستی کردن با مردم، نیمی از خردمندی است». (نهج‌البلاغه؛ حکمت ۱۴۲)

نگاهی اجمالی به آیات و احادیث پیش‌گفته، نشان می‌دهد که در دین مبین اسلام، نوع دوستی، شرط اساسی دینداری لحاظ شده؛ به طوری که گاه با کل دینداری معادل انگاشته شده است. چنین تعبیری، این نکته را به ذهن متبادر می‌سازد که انسانی که تمامی دستورات دین را به طور اکمل رعایت کرده، ولی از محبت به دیگران دریغ ورزد، نه شرط عقل را به جا آورده و نه می‌توان عنوان مؤمن را به او اطلاق کرد. (حیدری و موسوی، ۱۳۸۹)

تحقیقات مربوط به ارزشهای فرهنگی نشان داده‌اند که این متغیر بر دامنه وسیعی از رفتارها تأثیر دارد (کورشنیا، ۱۳۹۰). اگر از فرهنگ جامعه در راستای کمک به انجام هر چه بهتر امور اجتماعی استفاده بهینه شود، جامعه رو به پیشرفت خواهد بود، ولی اگر به فرهنگ اجتماع توجه نداشته، از فرصت موجود استفاده خردمندانه و بهینه نکنیم، فرصتها تبدیل به تهدید شده، امنیت و انسجام اجتماعی را دچار چالش می‌کند. فرهنگ عبارت است از ارزشهایی که اعضای یک گروه معین دارند، هنجارهایی که از آن پیروی می‌کنند (گیدنز،^۱ ۱۹۸۹). ارزشها، آرمانهای انتزاعی‌اند؛ حال آنکه هنجارها، اصول، عقاید معین و باید‌ها و نبایدهایی‌اند که از افراد انتظار می‌رود آنها را رعایت کنند. بنابراین، به نظر متخصصان، فرهنگ یک کشور، رشد شناختی اعضای جامعه را از طریق تجارب اجتماعی شدن آنها تحت تأثیر قرار می‌دهد. (کورشنیا، ۱۳۹۰)

هر انسان، ادراکی از وجود خویشتن دارد که آن را می‌توان هویت شخصی یا خود نام نهاد. همان‌طور که انسان واجد خودپنداشت فردی می‌شود، به تدریج واجد تصوراتی از جامعه و فرهنگی که در آن زندگی می‌کند، می‌شود که می‌توان آن را خودپنداشت جمعی نامید. جمع‌گرایی و فردگرایی به رابطه فرد با جمع در یک جامعه اشاره می‌کند. البته معنای این سازه، محدود به زندگی با دیگران نیست، بلکه در ارتباط نزدیک با هنجارهای اجتماعی نیز هست (هیل، پاورولا و راکوسکا،^۲ ۲۰۰۰). تریاندیس^۳ (۱۹۹۵)، عقیده دارد که جمع‌گرایی و فردگرایی، چهار صفت تعیین‌شده ذیل را در بر می‌گیرند:

الف) تعریف مستقل از خود در مقابل تعریف وابسته از خود؛

ب) تأکید بر نگرش در مقابل تأکید بر هنجار؛

پ) داشتن هدفهای مستقل از گروه در مقابل هدفهای همسو با گروه؛

ت) تأکید بر عقلانی و منطقی بودن در مقابل تأکید بر وابسته بودن. (تریاندیس، ۱۹۹۵؛ نقل از:

بوک،^۴ ۲۰۰۱)

1. Giddens

2. Hill, Puvrula & Rakowska

3. Triandis

4. Bhawuk

هر چه فرهنگ پیچیده‌تر باشد، احتمال فردگرایی بیشتر است. جوامع صنعتی، فردگرا و جوامع کشاورزی، جمع‌گرا می‌باشند (کلر، ۲۰۰۲). شواهد نشان می‌دهد که شتاب فناوری، گسترش ارتباطات و از همه مهم‌تر جهانی شدن، به تدریج این تقسیم‌بندی‌ها را بر هم زده و نوعی التقاط یا اختلاط ارزشی به وجود آورده است. نشانه‌های رفتاری نشان می‌دهد که جوامع شرقی نیز به میزان زیادی رنگ جوامع فردگرایانه را گرفته‌اند. آنان ممکن است جمع‌گرایانه فکر کنند، اما فردگرایانه عمل کنند. ممکن است سنتی بیندیشند، اما مدرن رفتار کنند. در حقیقت؛ در جوامع امروزی نوعی درهم‌شدگی فردگرایی و جمع‌گرایی به وجود آمده است. جمع‌گرایی و فردگرایی مفاهیم مطلق نیستند، بلکه پیوستاری را تشکیل می‌دهند که در آن، جایگاه نسبی جوامع در مقایسه با سایر جوامع ارزیابی می‌شود. بنابر این، به طور متناقضی حتی در یک فرهنگ فردگرایانه، فردگرایی از طریق هم‌نوایی با هنجارهای غالب جامعه که همان هنجارهای فردگرایانه‌اند، انتقال می‌یابد. (جی‌تن، پستمز و مکولایف، ۲۰۰۲)

ظهور فردگرایی را می‌توان به عنوان یکی از مهم‌ترین خصایص جامعه مدرن به شمار آورد (آلیک و ریلو، ۲۰۰۴؛ نقل از: معیدفر و صبوری، ۱۳۸۹). ابعاد مفهومی فردگرایی باعث ظهور مناقشات و سوء برداشت‌های متفاوتی شده است. به طور کلی، می‌توان برای فردگرایی دو سویه مثبت و منفی در نظر گرفت. فردگرایی مثبت، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه‌یافتگی تلقی می‌شود و معطوف به خودباوری، خودشکوفایی، اعتماد به نفس، استقلال فردی و مسئولیت‌پذیری است که همگی دارای بار ارزشی مثبتند. در حالی که فردگرایی منفی، معطوف به خودمداری، منیت، کسب سود شخصی به قیمت متضرر شدن دیگران، اتکای افراطی به خود و داشتن شخصیت اقتدارگراست. (تریانیدس، ۱۹۸۸)

در فردگرایی لیبرالیسمی، فرد مقدم بر جامعه است. اساس هویت، جدایی و تمایز هر فرد از دیگری است. بنابر این، مشارکت، زندگی جمعی و مناسبات اجتماعی اهمیت ندارند و در مقابل، حریم خصوصی، فاصله گرفتن از اجتماع، بازگشت به خویشتن و فرونهادن بار تکلیف مدنظر است. خودخواهی و خودپرستی، از مهم‌ترین نتایج فردگرایی لیبرال است. دگرخواهی

1. Keller

2. Jetten, Postmes & Mcauliffe

3. Allik & Realo

و نועدوستی صرفاً در جهت کسب منافع شخصی پذیرفتنی است. رشد خودخواهی‌های فردی، موجب زوال وجدان جمعی و اخلاق اجتماعی و پشت کردن به منافع عمومی، جامعه را ظرف نیازهای خود دیدن و برقراری روابط صرفاً تجاری و خودخواهانه با جامعه است. در فردگرایی لیبرال، منطقاً هیچ زمینه‌ای برای مصالح عمومی و اجتماعی باقی نمی‌ماند و لیبرالیسم عمیقاً ضد جمع‌گرایی است. (فورستر، ۱۹۶۵؛ نقل از: شاکرین، ۱۳۸۹)

ویر، مفهوم فردگرایی را با استفاده از کنش و انتخاب عقلانی توضیح می‌دهد. به نظر او، کنش عقلانی هدفمند، معطوف به مجموعه‌ای از اهداف است که ابزار و نتایج ثانوی آن همگی به شکل عقلانی در نظر گرفته و سنجیده می‌شود. از دید وی، در جامعه مدرن نه ساختهای کلان اجتماعی و اقتصادی و نه روایت‌های فردی، بلکه عقلانیت تعیین‌کننده وضعیت عمل فردی است. ویر عقلانی عمل کردن در جامعه مدرن را در اتکای فزاینده بر محاسبه، کارایی حل مسئله و رفتار معطوف به هدف می‌داند و معتقد است که در شرایط مدرن، عقلانیت برای رسیدن به هدف جایگزین سنت می‌شود. در نظر او، عقلانیت نگرش فراگیر است که در تمام ابعاد زندگی اجتماعی تغییراتی را به وجود آورده است. (اعظم آزاده و توکلی، ۱۳۸۶)

در اسلام، فردگرایی همراه با مسئولیت است. هر کسی در عین بهره‌مندی از مراتبی از آزادی، بار مسئولیت حرکت در جهت رشد و تکامل انسانی خویش، خانواده، نزدیکان، جامعه و به طور کلی همنوعان خود را در حد توان بر دوش دارد. قرآن مجید در این باره می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم و اهلیکم ناراً و قودها الناس و الحجاره...» (تحریم: ۶۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن مردم و سنگها هستند، نگه دارید. پیامبرگرامی اسلام (ص) نیز فرمودند: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت» (مجلسی، ۱۴۰۴؛ نقل از: شاکرین، ۱۳۸۹). اسلام، نه فردگرایی لیبرال و تقدّم مطلق فرد در جامعه را برمی‌تابد و نه جامعه‌گرایی افراطی مارکسیستی را. اسلام هم به حقوق فرد احترام می‌گذارد و هم در پی تأمین مصالح اجتماع است. بنابراین، تا آنجا که حفظ هر دو در کنار یکدیگر امکان‌پذیر باشد، اسلام هیچ یک را فدای دیگری نمی‌کند. (طباطبایی، ۱۴۱۷)

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... ♦ ۵۹۱

محققان حوزه اجتماعی، نועدوستی و بی‌تفاوتی را به میزان درونی‌سازی هنجارهای اجتماعی و مسئولیت‌پذیری منتسب می‌کنند. بسیاری از مشکلات اجتماعی از قبیل بزهکاری، جرایم و مشکلات رفتاری در جامعه، با سطح پایین احساس مسئولیت فردی و اجتماعی رابطه دارد (لیونز،^۱ ۲۰۰۵). زتومکا^۲ (۱۹۹۹) عنوان می‌کند که اجتماع اخلاقی، بیشتر با احساس تعلق و مسئولیت و احساس وظیفه نسبت به دیگرانی که با آنها ارزشها، منافع و اهداف مشترک دارند، سروکار دارد (معدفر و جهانگیری، ۱۳۸۸). آیزنگ^۳ معتقد است که اخلاق با وساطت و میانجی‌گری شخصیت کسب می‌شود. رست^۴ اهمیت متغیرهای شخصیتی در توانایی برای تغییر موقعیتها را در میزان گرایش به عمل اخلاقی قابل توجه می‌داند (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۰). ویلیامز، اورپن، هاجینسون و زیمبو^۵ (۲۰۰۶) به این نتیجه رسیدند که بین همدلی و ویژگی‌های شخصیتی انعطاف‌پذیری و وظیفه‌مداری با سطوح بالای تحول اخلاقی رابطه وجود دارد. همچنین ابراهیمی (۱۳۸۶)، بیرامی و همکاران (۱۳۹۰)، کلاتری و همکاران (۱۳۸۶) با بررسی تحول اخلاقی و نועدوستی به این نتیجه رسیدند که نועدوستی با مسئولیت‌پذیری رابطه دارد. احمدی (۱۳۸۸)، در تحقیقی با عنوان «نوعدوستی و عوامل مؤثر بر آن» نشان داد که مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تحلیل هزینه-پاداش بر نועدوستی تأثیر دارد. نتایج تحقیق سروش (۱۳۹۰) نشان داد که مسئولیت‌پذیری فردی با دگرخواهی رابطه مثبت دارد، ولی مسئولیت‌پذیری اجتماعی با دگرخواهی رابطه ندارد. همچنین، پژوهش کلاتری و همکاران (۱۳۸۶) نشان داد که در بروز رفتار نועدوستانه، مسئولیت‌پذیری و انتخاب عقلانی مؤثر است. نتایج تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که افراد هر چه بیشتر خود را مسئول بدانند، به مسائل و پیامدهای اعمال خود بیشتر توجه کرده، آنها را جدی‌تر می‌گیرند و برای حل آنها بیشتر می‌کوشند. (منزیس^۶ و همکاران، ۲۰۰۰)

مسئولیت‌پذیری فردی^۷ به معنای این است که فرد خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همچنین نیازها و بهروزی دیگران مسئول بداند. گر چه مفهوم

---

1. Lyons

2. Sztomka

3. Eysenck

4. Rest

5. Williams, Orpen, Hutchinson & zumbo

6. Menzies, Harris, Cumming & Einstein

7. Personal Responsibility

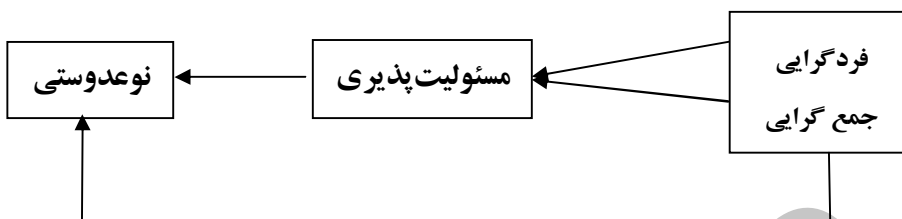
مسئولیت‌پذیری فردی بر فرد متمرکز است، اما در بستری اجتماعی اتفاق می‌افتد. فردی که مسئولیت‌پذیری دارد، احتمالاً در نظر خواهد گرفت که چطور انتخابها و تصمیماتش در جامعه بر دیگران تأثیر می‌گذارد. بنابر این، مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ از نظر مرگلر، اسپنسر و پتون،^۲ (۲۰۰۷)، بُعدی از مسئولیت‌پذیری فردی محسوب می‌شود (مرگلر و همکاران، ۲۰۰۷؛ نقل از: سروش، ۱۳۹۰) و زمینه‌ساز مسئولیت اجتماعی نیز می‌باشد. این ارتباط، پیامدهای اجتماعی متعددی می‌تواند داشته باشد که یکی از مهم‌ترین آنها، نوع‌دوستی در روابط اجتماعی است. پذیرش این مسئله که انسانها در جامعه بشری به یکدیگر وابسته‌اند و هر درد و رنجی برای اعضای جامعه بی‌تردید مستقیم یا غیر مستقیم بر زندگی افراد دیگر اثر می‌گذارد، تأثیر بسزایی در ایجاد مسئولیت‌پذیری و تفکر ایثارگرانه دارد، چرا که قبول این اصل باعث می‌شود که افراد، مشکلات دیگران را به منزله مشکلات خود بدانند و دلسوزانه در پی حل آنها بر آیند و بی‌تفاوت از کنار آن نگذرند.

پی بردن به نقش عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری و نوع‌دوستی افراد و برنامه‌ریزی درست برای پرورش صحیح آن و زمینه‌سازی برای امر تعلیم و تربیت و در نهایت، ارتقای سطح سلامت روانی افراد خانواده و اجتماع، از وظایف و ملزومات اصلی حوزه تعلیم و تربیت است. انجام پژوهش در این زمینه، با توجه به پتانسیلی که در حل مشکلات و مسائل اجتماعی دارد، از اهمیت زیادی برخوردار بوده، می‌تواند در ارائه برنامه عملی برای کاهش مشکلات اجتماعی راهگشا باشد. کمک به رواج رفتارهای نوع‌دوستانه و مسئولیت‌پذیری می‌تواند به افزایش سطح سرمایه اجتماعی نیز کمک کند و از این طریق، برکات مضاعفی برای جامعه فراهم کند؛ زیرا افراد جامعه با احساس مسئولیت‌پذیری، با همکاری یکدیگر، برای حل مشکلات خواهند کوشید. اگر چه در ادبیات پیشین، الگوی در مورد نحوه تأثیرگذاری متغیرهای تأثیرگذار بر نوع‌دوستی وجود ندارد، اما با توجه به تحقیقات صورت گرفته در این زمینه، به نظر می‌رسد ارزشهای فرهنگی (فردگرایی - جمع‌گرایی) به واسطه تأثیر بر میزان مسئولیت‌پذیری افراد، بر نوع‌دوستی تأثیر بگذارد.

1. Social Responsibility

2. Mergler, Spencer & Patton

شکل ۱: الگوی پژوهش حاضر در مورد عوامل مؤثر بر نوع‌دوستی

ب) روش پژوهش

این تحقیق از نوع همبستگی و جامعه آماری، شامل کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه شیراز که در هنگام اجرای تحقیق مشغول به تحصیل بودند، می‌باشد. گروه نمونه بر اساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، انتخاب شد. به منظور بررسی ساختار ارتباطی متغیرهای موجود در الگوی مورد نظر و میزان قدرت پیش‌بینی کنندگی متغیر برون‌زاد ارزش‌های فرهنگی (فردگرایی - جمع‌گرایی) و متغیر واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری، روی متغیر درون‌زاد نوع‌دوستی، از روش آماری تحلیل مسیر با استفاده از رگرسیون چندگانه به روش متوالی همزمان بر اساس مراحل بارون و کنی استفاده شد.

ج) ابزارهای تحقیق

۱. پرسشنامه رفتار نوع‌دوستانه

برای سنجش رفتار نوع‌دوستانه، از پرسشنامه کارلو و راندل^۱ (۲۰۰۲)، استفاده شده است. پایایی پرسشنامه رفتار نوع‌دوستانه به روش آلفای کرنباخ توسط کارلو و راندل (۲۰۰۲)، ۰/۶۵ به دست آمد. بردستانی (۱۳۸۳)، پایایی پرسشنامه را به روش آلفای کرنباخ ۰/۶۷ به دست آورد و روایی آن را مطلوب گزارش کرد. کجیاف و همکاران (۱۳۸۹) نیز روایی سازه و همزمان این پرسشنامه را مطلوب گزارش کردند. این پرسشنامه شامل ۲۳ گویه است که بر اساس مقیاس لیکرت (نمره پنج، معادل کاملاً موافقم و نمره یک، معادل کاملاً مخالفم) سنجیده می‌شود. در پژوهش حاضر نیز پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرنباخ ۰/۷۴ به دست آمد.

1. Carlo & Randall

۲. پرسشنامه مسئولیت‌پذیری

مرگلر و همکاران^۱ (۲۰۰۷)، برای ساختن پرسشنامه‌ای که مسئولیت‌پذیری در نوجوانان را اندازه بگیرد، به بررسی سازه‌های مربوط و نزدیک به این مفهوم پرداخته و در نهایت، ابزاری را برای اندازه‌گیری این متغیر با ۳۰ گویه ساختند. لی^۲ (۲۰۰۸)، یک نسخه ۱۴ گویه‌ای برای مسئولیت‌پذیری در میان نوجوانان ساخته است که با استفاده از تحلیل عاملی، دو فاکتور، یکی برای مسئولیت‌پذیری فردی (با هفت گویه) و دیگری برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی (هفت گویه) برای آن مشخص کرده است. در تحقیق سروش^۳ (۱۳۹۰)، با بررسی همه گویه‌های موجود در این نسخه‌ها، در نهایت تعداد ۱۰ گویه برای مسئولیت‌پذیری فردی با آلفای ۰/۷۲ و ۱۱ گویه برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی با آلفای ۰/۷۱ برای تحلیلها در نظر گرفته شد و روایی آن را مطلوب گزارش کرد. این پرسشنامه با ۲۱ گویه، بر اساس مقیاس لیکرت (نمره پنج، معادل کاملاً موافقم و نمره یک، معادل کاملاً مخالفم) مورد سنجش قرار می‌گیرد. در پژوهش حاضر از نسخه سروش^۳ (۱۳۹۰) استفاده شده است، با این تفاوت که نمره کل مسئولیت‌پذیری در نظر گرفته شده است. در تحقیق حاضر، پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ برای مسئولیت‌پذیری فردی، ۰/۸۲، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ۰/۵۸ و مسئولیت‌پذیری کل، ۰/۷۲ به دست آمد.

۳. مقیاس فردگرایی و جمع‌گرایی

به منظور اندازه‌گیری ارزشها یا ابعاد فرهنگی فردگرایی و جمع‌گرایی، از نسخه کوتاه‌مقیاس فردگرایی و جمع‌گرایی افقی و عمودی سیوآداس، بروولد و نلسون^۳ (۲۰۰۸) استفاده شد. سیوآداس و همکاران به منظور تعیین پایایی مقیاس، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده کرده و این ضریب را برای خرده‌مقیاسها به ترتیب: ۰/۷۱، ۰/۶۴، ۰/۷۵ و ۰/۸۱ گزارش کرده‌اند. در پژوهش کورشنیا^۳ (۱۳۹۰)، روایی این مقیاس با استفاده از روش تحلیل عاملی و نیز روش همسانی درونی مورد بررسی قرار گرفت و روایی مقیاس مورد تأیید قرار گرفت. به منظور تعیین پایایی این ابزار از ضریب آلفای کرونباخ و ضریب بازآزمایی استفاده شده است. ضریب

1. Mergler & et.al.

2. Li

3. Sivadas, Bruvold & Nelson

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... $\diamond$ ۵۹۵

آلفای کرونباخ به ترتیب: $0/61$ ، $0/70$ و $0/40$ گزارش شده است و ضریب بازآزمایی مقیاس به ترتیب: $0/50$ ، $0/76$ و $0/73$ و به دست آمد. تعداد ۹ گویه جمع‌گرایی و هفت گویه فردگرایی را بر اساس مقیاس لیکرت هفت درجه‌ای (نمره هفت برای کاملاً موافقم، نمره شش برای موافقم، نمره پنج برای کمی موافقم، نمره چهار برای نظری ندارم، نمره سه برای کمی مخالفم، نمره دو برای مخالفم و نمره یک برای کاملاً مخالفم) می‌سنجد. در پژوهش حاضر نیز پایایی پرسشنامه از طریق محاسبه آلفای کرونباخ برای مقیاس فردگرایی، $0/64$ و برای مقیاس جمع‌گرایی، $0/60$ به دست آمد.

د) یافته‌ها

به منظور بررسی رابطه ساده بین متغیرهای پژوهش، همبستگی صفر مرتبه تمامی متغیرها محاسبه شد. در جدول ۱، ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش آورده شده است.

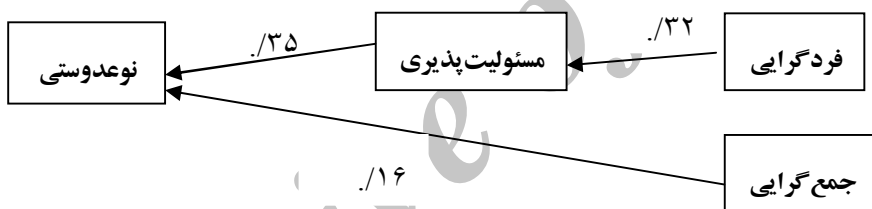
جدول ۱: ماتریس همبستگی بین متغیرهای تحقیق

مسئولیت‌پذیری فردی	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	جمع‌گرایی	فردگرایی	نوعدوستی	
				۱	نوعدوستی
			۱	*./۱۷	فردگرایی
		۱	**./۲۲	*./۱۷	جمع‌گرایی
	۱	./۰۵	**./۲۷	**./۲۴	مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۱	**./۳۲	**./۳۱	**./۲۸	**./۳۴	مسئولیت‌پذیری فردی

* $P < .05$

** $P < .01$

به منظور بررسی ساختار ارتباطی متغیرهای موجود در الگوی مورد نظر و میزان قدرت پیش‌بینی‌کنندگی متغیرهای برون‌زاد ارزشهای فرهنگی (فردگرایی - جمع‌گرایی) و متغیرهای واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری روی متغیر برون‌زاد نوعدوستی، از روش آماری تحلیل مسیر با استفاده از رگرسیون چندگانه به روش متوالی همزمان بر اساس مراحل بارون و کنی (۱۹۸۴) استفاده شد. بر اساس بررسی مسیرهای الگو و مقایسه مسیرهای یک و سه مراحل بارون و کنی، برای بررسی نقش واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری در رابطه بین ارزشهای فرهنگی و نوعدوستی، مشخص شد که مسئولیت‌پذیری، نقش واسطه‌ای در رابطه بین فردگرایی و نوعدوستی دارد، ولی نقش واسطه‌ای در رابطه بین جمع‌گرایی و نوعدوستی ندارد و جمع‌گرایی فقط به طور مستقیم نوعدوستی را پیش‌بینی می‌کند. نتایج الگوی نهایی در شکل ۲ آورده شده است.

شکل ۲: الگوی نهایی عوامل مؤثر بر نوعدوستی

هـ) بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل مسیر نشان داد که مسئولیت‌پذیری، نقش واسطه‌ای در رابطه بین فردگرایی و نوعدوستی دارد. نتایج تحقیق در مورد رابطه بین فردگرایی و مسئولیت‌پذیری با نظر مجلسی (۱۴۰۴) و تریاندیس (۱۹۸۸) همسو می‌باشد. در تأیید این یافته می‌توان گفت در شرایط مدرن، عقلانیت برای رسیدن به هدف، جایگزین سنت می‌شود. اگر چه به نظر می‌رسد افراد فردگرا وظایف فردی خود را به خوبی انجام داده، ولی در قبال دیگران چندان احساس مسئولیتی نداشته باشند؛ ولی مطابق با دیدگاه اسلام، فردگرایی همراه با مسئولیت است. هر کسی در عین بهره‌مندی از آزادی، بار مسئولیت حرکت در جهت رشد و تکامل انسانی خویش، خانواده، نزدیکان، جامعه و به طور کلی هموعان خود را در حد توان بر دوش

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... ♦ ۵۹۷

دارد (مجلسی، ۱۴۰۴). در جوامع فردگرا، اعضای جامعه از استقلال بیشتری برخوردارند، هنجارها به شدت بر افراد تحمیل نمی‌شود و خود افراد، مسئول رفتار فردی و اجتماعی خودند. آنها تشویق می‌شوند تا کارها را به دلایلی که خود برای انجام آنها دارند و هماهنگ با ارزشهای شخصی آنهاست، انجام دهند. (مارکلند و توبین،^۱ ۲۰۰۹؛ نقل از: کورش‌نیا، ۱۳۹۰)

در مورد رابطه بین مسئولیت‌پذیری و نوع‌دوستی، این یافته با نتایج تحقیق مارویا، فراسر و میلر (۱۹۸۲)، گرازیانو و همکاران (۱۹۹۷)، زتومکا (۱۹۹۸)، منریس و همکاران (۲۰۰۰) و بیرامی و همکاران (۱۳۹۰) همسو است. در تأیید آن، آزمایشهای لوین، نورنزیان و فیلبریک^۲ (۲۰۰۱)، نشان داد که درونی‌سازی هر چه بیشتر هنجار مسئولیت‌پذیری، باعث تمایل بیشتر به نوع‌دوستی و کاهش آن موجب افزایش بی‌تفاوتی می‌شود (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۰). پذیرش این مسئله که انسانها در جامعه بشری به یکدیگر وابسته‌اند و هر درد و رنجی برای اعضای جامعه بی‌تردید مستقیم یا غیر مستقیم بر زندگی افراد دیگر اثر می‌گذارد، تأثیر بسزایی در ایجاد مسئولیت‌پذیری و تفکر اینترگرانه دارد؛ زیرا قبول این اصل باعث می‌شود که افراد مشکلات دیگران را به منزله مشکلات خود بدانند و دلسوزانه در پی حل آنها بر آیند و بی‌تفاوت از کنار آن نگذرند (پرفوف، ۱۹۸۷؛ نقل از: سروش، ۱۳۹۱). لاتانه و دارلی،^۳ (۱۹۷۰)، یکی از اصول اساسی برای نوع‌دوستی را مسئولیت‌پذیری می‌دانند؛ یعنی فرد ناظر باید خود را مسئول بداند و احساس مسئولیت کند تا نسبت به دیگران بی‌تفاوت نباشد.

در مورد نقش واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری در رابطه بین فردگرایی و نوع‌دوستی، این یافته با نتایج تحقیقات احمدی (۱۳۸۸) و کلاتری و همکاران (۱۳۸۶) که معتقدند مسئولیت‌پذیری و انتخاب عقلانی در بروز رفتار نوع‌دوستانه مؤثر است، همسو می‌باشد. همان‌طور که بیان شد، مطابق با دیدگاه اسلام، فردگرایی همراه با مسئولیت است. اسلام، هم به حقوق فرد احترام می‌گذارد و هم در پی تأمین مصالح اجتماع است. بنابر این، تا آنجا که حفظ هر دو در کنار یکدیگر امکان‌پذیر باشد، اسلام هیچ یک را فدای دیگری نمی‌کند (طباطبایی، ۱۴۱۷). گر چه مفهوم مسئولیت‌پذیری فردی بر فرد متمرکز است، اما در بستر اجتماعی اتفاق می‌افتد. فردی که

1. Markland & Tobin

2. Levin, Norenzayan & Philbrich

3. Latane & Darley

مسئولیت‌پذیری دارد، در نظر خواهد گرفت که چطور انتخابات و تصمیماتش در جامعه بر دیگران تأثیر می‌گذارد و زمینه‌ساز مسئولیت اجتماعی است (مرگلر و همکاران، ۲۰۰۷؛ نقل از: سروش، ۱۳۹۰). این ارتباط، پیامدهای اجتماعی متعددی می‌تواند داشته باشد که یکی از مهم‌ترین آنها، نوع دوستی در روابط اجتماعی است. پذیرش این مسئله که انسانها در جامعه بشری به یکدیگر وابسته‌اند و هر درد و رنجی برای اعضای جامعه بی‌تردید مستقیم یا غیر مستقیم بر زندگی افراد دیگر اثر می‌گذارد، تأثیر بسزایی در ایجاد مسئولیت‌پذیری و تفکر ایثارگرانه دارد؛ چراکه قبول این اصل باعث می‌شود که افراد مشکلات دیگران را به منزله مشکلات خود بدانند و دلسوزانه در پی حل آنها بر آیند و بی‌تفاوت از کنارشان نگذرند.

این نگاه به عمل جمعی، نگاه فردگرایانه (و نه خودمدارانه) است که می‌توان آن را با نظریه انتخاب عقلانی (مطابق با نظر اسلام) تبیین کرد. نظریه انتخاب عقلانی، جامعه را مجموعه‌ای از افراد می‌داند که کنش عقلانی دارند. بر اساس این نظریه، کنشگر، کنشی را انتخاب می‌کند که حداکثر فایده را در دراز مدت برای او دارد (کلمن،^۱ ۱۳۷۷؛ هرسانی،^۲ ۱۹۸۶). این نظریه‌پردازان در فرایندهای انتخاب عقلانی افراد، به نوعی «عقلانیت اجتماعی» اعتقاد دارند که می‌تواند تبیین‌کننده رفتارهای فرد در محیط اجتماعی باشد. بر این اساس، افراد در محدوده شناخت خود و با جهت‌گیری‌های اخذ شده از هنجارها و ارزشها و در چارچوب ساختارهای اجتماعی، گزینه‌ای را انتخاب می‌کنند که برایشان بیشترین نفع را به دنبال داشته باشد و البته این نظریه، تلویحاً اعتقاد دارد که این انتخاب، مطلوب و برای جامعه نیز مناسب است. بر اساس الگوی انتخاب عقلانی، هر کنشگر عاقل ممکن است در موقعیتهایی قرار گیرد که عقلانیت ابزاری به وی حکم می‌کند که نفع فردی (آنی) را انتخاب کند؛ اما موقعیت، به گونه‌ای است که انتخاب گزینه نفع فردی توسط او (و کنشگری دیگر از کنشگران عاقل)، نتیجه‌ای را به دنبال دارد که به زیان همگانی (از جمله آن کنشگران عاقل) است. (نقل از: جوادی یگانه، ۱۳۸۴)

همچنین نتایج تحلیل مسیر نشان داد که مسئولیت‌پذیری نقش واسطه‌ای در رابطه بین جمع‌گرایی و نوع دوستی ندارد و جمع‌گرایی فقط به صورت مستقیم با نوع دوستی رابطه دارد.

1. Coleman
2. Harsanyi

نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... ♦ ۵۹۹

در تبیین این یافته می‌توان گفت در حالی که در جوامع جمع‌گرا، تعیین‌کننده اصلی رفتار افراد، مراجع قدرت و آداب و رسوم افرادند و افراد کمتر قادر به انتخاب و تصمیم‌گیری مستقلند، در نتیجه احساس مسئولیت کمتری دارند (زیرا بیشتر حل مسائل و مشکلات را وظیفه مراجع قدرت یا افراد دیگر می‌دانند و به نوعی ممکن است از زیر بار مسئولیت شانه خالی کنند) و زمانی که فرد احساس مسئولیت نکند، به تبع آن نوع دوستی نیز کاهش می‌یابد.

پیشنهادها:

- با توجه به اینکه ظهور فردگرایی به عنوان یکی از مهم‌ترین خصایص جامعه مدرن به شمار می‌رود و همچنین با در نظر گرفتن اینکه فردگرایی مثبت، یکی از مهم‌ترین شاخصهای توسعه یافتگی تلقی می‌شود که معطوف به خودباوری، خودشکوفایی، اعتماد به نفس، استقلال فردی و مسئولیت‌پذیری است، در حالی که فردگرایی منفی معطوف به خودمداری، منیت، کسب سود شخصی به قیمت متضرر شدن دیگران و اتکای افراطی به خود می‌باشد؛ آگاهی و آموزش افراد و بیان تفاوت این دو، مورد نیاز است.

- در فردگرایی لیبرالیسمی، مشارکت، زندگی جمعی و مناسبات اجتماعی اهمیت ندارد؛ در مقابل، حریم خصوصی، فاصله گرفتن از اجتماع و فرو نهادن بار تکلیف مد نظر است. خودخواهی و خودپرستی، از مهم‌ترین نتایج فردگرایی لیبرال است. دگرخواهی و نوع دوستی صرفاً در جهت کسب منافع شخصی پذیرفتنی است. در فردگرایی لیبرال، منطقیاً هیچ زمینه‌ای برای مصالح عمومی و اجتماعی باقی نمی‌ماند؛ در حالی که در اسلام، فردگرایی همراه با مسئولیت است. اسلام، نه فردگرایی لیبرال و تقدّم مطلق فرد در جامعه را برمی‌تابد و نه جامعه‌گرایی افراطی مارکسیستی را. اسلام هم به حقوق فرد احترام می‌گذارد و هم در پی تأمین مصالح اجتماع است. بنابر این، تا آنجا که حفظ هر دو در کنار یکدیگر امکان‌پذیر باشد، اسلام هیچ یک را فدای دیگری نمی‌کند. لذا، با توجه به روند سریع و رو به گسترش فناوری و تأثیر بر فرهنگ جامعه و قبل از اینکه فرهنگ بیگانه (فردگرایی لیبرالیسمی) در جامعه اسلامی ما نهادینه شود، برنامه‌ریزی و آموزش افراد مطابق با دیدگاه اسلام (فردگرایی همراه با مسئولیت‌پذیری) ضروری است.

- با توجه به اعتقادات مذهبی دانشجویان و روند مدرن شدن جامعه ایران، پیشنهاد می‌شود برای روشن شدن یافته‌های تحقیق، ارزشهای دینی همزمان با ارزشهای فرهنگی بررسی شود و رابطه دینداری و ارزشهای فرهنگی، نوع دوستی و مسئولیت‌پذیری مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی کاظم‌آبادی، اعظم (۱۳۸۶). بررسی رابطه سطوح تحول اخلاقی و گرایشات نועدوستانه با شیوه‌های مقابله با استرس در ابعاد شخصیتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- احمدی، سیروس (۱۳۸۸/الف). «بررسی نועدوستی در روابط روزمره اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن». مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره دهم، ش ۲.
- احمدی، سیروس (۱۳۸۸/ب). «تفاوت‌های جنسیتی در رفتارهای نועدوستانه». مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ج بیستم، ش ۳ (پیاپی ۳۵).
- اعظم آزاده، منصوره و عاصفه توکلی (۱۳۸۶). «فردگرایی، جمع‌گرایی و دینداری». فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگ و ارتباطات، ش ۳: ۱۲۵-۱۰۱.
- بردستانی، عذرا (۱۳۸۳). بررسی تأثیر باورهای مذهبی بر رفتار نועدوستانه و سازگاری تحصیلی در دانش‌آموزان سال آخر دوره متوسطه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- بیرامی، منصور؛ اصغر پوراسلمی، مجتبی صالحی حیدرآباد و مرتضی عندلیب کورایم (۱۳۹۰). «بررسی نقش عامل‌های جنسیتی در پیش‌بینی تحول اخلاقی و میزان نועدوستی». فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی، سال ششم، ش ۲۱.
- جوادی یگانه، محمدرضا و سید ضیاء هاشمی (۱۳۸۴). «تعارض نفع فردی و نفع جمعی (دوراهی اجتماعی) و عوامل مؤثر بر آن». نشریه جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، ش ۲۶.
- جوادی یگانه، محمدرضا و سید ضیاء هاشمی (۱۳۸۷). «نگاهی جدید به مناقشه فردگرایی در جامعه‌شناسی». نامه علوم اجتماعی، ش ۳۳: ۱۶۱-۱۳۱.
- حیدری، محمدحسین و ستاره موسوی (۱۳۸۹). «سیری اجمالی بر مبانی نظری انسان‌دوستی از منظر آیات و روایات و استنتاج دلالت‌های تربیتی آن». مجله مطالعات اسلامی در علوم رفتاری، سال اول، ش ۲.
- سروش، مریم (۱۳۹۱). «احساس مسئولیت فردی و اجتماعی، دیگرخواهی و اعتماد اجتماعی؛ مطالعه موردی نوجوانان شیراز». مجله جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و سوم، ش ۶۶.

- نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری ... ❖ ۶۰۱
- سروش، مریم (۱۳۹۰). مقایسه بین نسلی سرمایه‌ها و فرصت‌های زندگی زنان و بازنمایی آنها در سبک زندگی؛ نمونه مورد مطالعه زنان ۲۵ الی ۳۹ سال شیراز و استهبان. پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز.
  - شاکرین، حمیدرضا (۱۳۸۹). «لیالیسم و اسلام». فصلنامه کتاب نقد، سال یازدهم، ش ۵۱-۵۰.
  - طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیرالقرآن، ج ۴. بیروت: مؤسسه الاعلمی المطبوعات.
  - کاویانی، محمد و سمیه سادات موسوی (۱۳۸۹). «تحلیل روان‌شناختی دیدگاه مولوی در موضوع نوع‌دوستی». دوفصلنامه علمی-تخصصی علامه، سال دهم، ش پیاپی ۲۶.
  - کجباف، محمدباقر؛ ایلناز سجادیان و ابوالقاسم نوری (۱۳۸۹). «بررسی ساختار عاملی، روایی و اعتبار گرایش‌های اجتماعی مطلوب در بین دانشجویان». مجله جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و یکم، ش ۲ (پیاپی ۲۸).
  - کلاتری، صمد؛ مهدی ادیبی، رسول ربانی و سیروس احمدی (۱۳۸۶). «بررسی بی‌تفاوتی و نوع‌دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن». دانشور رفتار، سال چهاردهم، ش ۲۲: ۲۷-۳۵.
  - کلمن، جیمز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی. ترجمه منوچهر صبوری کاشانی. تهران: نی.
  - کورش‌نیا، مریم (۱۳۹۰). ارائه مدل علی برای گرایش به تفکر انتقادی دانشجویان با توجه به عوامل پیش‌آیند ارزش‌های فرهنگی، ابعاد الگوهای ارتباطی خانوادگی - دانشگاهی و ارضای نیازهای روان‌شناختی پایه. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه شیراز.
  - مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۶). بحارالانوار، ج ۳. تهران: مکتبه الاسلامیه.
  - مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۹). بحارالانوار، ج ۲۲ و ۷۲. قم: دارالفقه للطباعه و انشر.
  - معیدفر، سعید و پرویز جهانگیری (۱۳۸۸). «اعتماد اجتماعی تعمیم یافته و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، مطالعه موردی شهر ارومیه». دانشنامه علوم اجتماعی. دوره یکم، ش ۱.
  - معیدفر، سعید و حبیب صبوری خسروشاهی (۱۳۸۹). «بررسی میزان فردگرایی فرزندان در خانواده». پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال چهارم، ش ۴.
  - وبر، ماکس (۱۳۸۳). دین، قدرت، جامعه. ترجمه احمد تدین. تهران: قومس.
  - Bhawuk, S. (2001). "Evolution of Culture Assimilators: Toward Theory-based Assimilators". *International Journal of Intercultural Relations*, 25: 141-163.

- Grusec, J.R. (2001). **“Correlates of Authoritarian Parenting in Individualist and Collectivist Cultures and Implications for Understanding the Transmission of Values”**. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 32, 2: 202-212.
- Hill, J.; A. Puvrula & A. Rakowska (2000). **“Cognitive Style and Socialization”**. *Educational Psychology*, Vol. 20, No. 3: 285-305.
- Hui, C.H. & M.J. Villarrial (1989). **“Individualism-Collectivism and Psychological Needs”**. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 20: 310-323.
- Jetten, M.; T. Postmes, & J. Mcauliffe (2002). **“We are Individuals: Group Norms of Individualism and Collectivism, Levels of Identification and Identity Threat”**. *European Journal of Social Psychology*, 32: 189-207.
- Keller, H. (2002). **“Culture and Development”**. [online].<<http://www.ac.wvu.edu/~culture/keller.htm>>[2004]
- Kitayama, SH.; S. Duffy & J. Larsen (2003). **“Perceiving an Object and its Context in Different Cultures”**. *Psychological Science*, Vol. 14, No. 3: 201-206.
- Maysel, O.; M. Scharf & M. Sholt (2003). **“From Authoritarian Parenting to an Authoritarian Context. Exploring the Person Environment Fit”**. *Journal of Research on Adolescence*, Vol. 13, No. 4: 427-456.
- Mergler, A.; F.M. Spencer & W.A. Patton (2007). **“Relationships between Personal Responsibility, Emotional Intelligence and Self Steam in Adolescents and Young Adults”**. *The Australian Educational and Developmental Psychologist*, Vol.24, No.1: 5-18.
- Triandis, H. C. (1989). **“Cross-cultural Studies of Individualism”**. In J. Berman (Eds.), *NEBRASKA SYMPOSIUM OF MOTIVATION* (P. 41-133). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Triandis, H.C. (1994). **“Culture & Social Behavior”**. NY: McGraw Hill.
- Triandis, H.C. (1988). **Individualism and Collectivism** (Theoretical and Methodological Approach), Sage Publication.

